

ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ

Будителят, разпалил искрите на Възраждането

В историята на България има мрачни, тежки времена. През XIV век държавата рухнала под напора на османските пълчища, прииждащи към Европа. Българските градове и крепости били разграбени, повечето църкви и манастири – опожарени заедно с книгохранилицата им. Българите вече нямали цар, нямали войска, нямали и държава.

Османците, или османлиите, наричани така на името на първия самостоятелен владетел от османската династия – Осман I, били ту врагове, ту съюзници на Византия в битките ѝ за надмощие над враговете, докато постепенно набрали сила и завзели бившите ѝ владения – в Мала Азия, Северна Африка и на Балканския полуостров. А през 1453 година превзели и Константинопол – бляскавата столица на Византийската империя.

Възходът и надмощието на Османската империя продължили няколко века. Много държави били покорени, други станали васали (зависими от волята на по-силната държава) на империята.

Столетие след столетие след рухването на България под османско владичество българите живеели на същите места, както и техните прадеди, но вече били *рая*. Така османците наричали най-безправната част от османското общество. Те се трудили за препитанието си – орели и засявали нивите, събирали реколтата, пасели стадата, стряли си домове, църкви и мана-

стири, отглеждали децата си и плащали данъци на *падишаха* – така наричали султана. Спомените за отминалото величие на България, за хановете и царете, за победите и завоеванията им избледнявали с времето, но българите съхранили християнската си вяра и обичаите си и това поддържало пламъчето на надеждата, че един ден ще възродят държавата си.

В онези далечни времена имало хора, чиито дела на будители тачим и до днес. Сред тях е монахът Паисий, наричан често Отец Паисий, или Паисий Хилендарски, който написал и разпространявал една книга с огромно значение за българите – „История славянобългарска“.

За живота на Паисий научаваме от послесловието, с което завършва историята. Там той споменава, че е роден през 1722 година в Самоковската епархия (църковна област в православното християнство) и че не е учил нито граматика, нито светски науки. Изследователите на житейския му път са стигнали до заключението, че родното му място е днешният град Банско. По-големият му брат бил монах – Лаврентий, игумен на Хилендарския манастир на полуостров Атон (днешна Гърция), наричан Света гора. По времето на Османската империя, както и днес, в Света гора имало множество манастири – духовни и културни средища на християните. Там живеели монаси и духовници от целия православен свят, привлечени от спокойствието и богатството на манастирските библиотеки. Те често пътували, за да събират дарения за манастирите. По време на тези пътувания из Балканския полуостров монасите обучавали ученици в килийните училища, събирали стари ръкописи, а в манастирите ги преписвали и ги разпространявали в християнските епархии.

Когато през 1745 година в Хилендарския манастир пристигнал монахът Паисий, там живеели предимно гръцки и сръбски монаси. Те се гордеели със славната история на своите народи, за която имало множество писмени свидетелства, и понякога се надсмивали над българите, че не помнели миналото си. И имали право, защото след почти четири века османско владичество забравата постепенно изличавала спомените за достойните старини. Паисий виждал как много от богатите българи,

а и не само те, се гърчеели – говорели на гръцки език, подражавали на гърците в обичаите, облеклото и начина им на живот. Някои дори се срамували да се нарекат българи, защото не знаели нищо за миналото на България.

„Разяждаше ме постепенно ревност и жалост за моя български род, че няма наедно събрана история за преславните деяния от първите времена на нашия род, светци и царе“ – така светогорският монах описва чувствата, които го подтикнали да се заеме с издирването на стари ръкописи, царски грамоти и жития на български светци. Те трябвало да му послужат да напише историята на българската държава. Търсел в манастирските книгохранилища на Света гора, отишъл дори в манастирите край Сремски Карловци (град в днешната област Войводина, Сърбия) и когато събрал необходимите му исторически източници, написал „Славянобългарска история за народа и за царете, и за светците български, и за всички български дела и събития“. Започнал да я пише в Хилендарския манастир и я завършил през 1762 година в Зографския манастир с думите, че е създадена „в полза на нашия български род“. После се заел да я разпространява. Обикалял из манастирите и епархиите по старите български земи, давал я на българските монаси и духовници да я преписват и да я четат на народа, за да се пробуди от забравата. Днес са известни над 60 преписа на неговата история, а оригиналът се пази в Зографския манастир в Света гора.

Едно от най-големите достойнства на „История славянобългарска“ е, че хилендарският монах я написал не на езика, използван при църковните богослужения, а на говоримия по онова време и разбираем за хората новобългарски език. Тя започва с две предисловия. В първото се разказва за ползата от познаването на историята, защото тя е извор на знания, вдъхващи гордост и самочувствие на народа. Паисий пише: „Да се познават случилите се по-рано в тоя свят неща и делата на ония, които са живели на земята, е не само полезно, но и твърде потребно, любомъдри читателю. Ако навикнеш да прочиташ често тия неща, ще се обогатиш с разум...“

Във второто предисловие Паисий Хилендарски се обръща към всички българи. Мъдрият монах упреква онези, които са

забравили своя род: „О, неразумни и юроде! Защо се срамуваш да се наречеш българин и не четеш, и не говориш на своя език? Или българите не са имали царство и държава? Толкова години са царували и са били славни и прочути по цялата земя и много пъти са вземали данък от силни римляни и мъдри гърци. И царе, и крале са им давали своите царски дъщери за съпруги, за да имат мир и любов с българските царе. От целия славянски род най-славни са били българите, първо те са се нарекли царе, първо те са имали патриарх, първо те са се кръстили, най-много земя те завладели. Така от целия славянски род били най-силни и най-почитани и първите славянски светци просияли от българския род и език...“

В същинската част разказва за победите и пораженията на българските ханове и царе в битки срещу врагове и нашественици, за величавото дело на двамата книжовници и първоучители Константин-Кирил Философ и Методий, създали българската азбука, и за техните ученици, за българските светци, за красотата на плодородната родна земя. С това Паисий Хилендарски искал да вдъхне на българите гордост, че са потомци на славен народ, и желание да бъдат свободни.

Отец Паисий починал през 1773 година, докато пътувал към Света гора. Всяка година на 19 юни православната църква го почита като светец. Според изследователите на нашата история скромният монах е един от първите български будители, поставили началото на историческия период, наречен Възраждане, когато искрите на просвещението разпалили пламъка на жаждата за свобода на българския народ.

